

DOI 10.31499/2618-0715.1(10).2023.282293

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
(рецензія на монографію Алли Ярошенко, Тетяни Семігіної
«Гендерна компетентність у соціальній роботі», 2022)³

Кравченко Оксана, доктор педагогічних наук, професор, декан факультету соціальної та психологічної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини.

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Войтовська Алла, доктор філософії з соціальної роботи, старший викладач кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

ORCID 0000-0003-4960-6348

E-mail: alla.voytovskaya@gmail.com

Монографія «Гендерна компетентність у соціальній роботі» є актуальним науковим дослідженням, оскільки в її фокусі перебуває складне соціальне явище сучасної України, яке потребує уваги соціальних працівників. В цілому текст монографії свідчить про те, що авторки уже досить тривалий час досліджують питання гендеру в соціальній роботі. Таким чином, змістовне наповнення розділів наукової новизни має фундаментальне теоретичне та практичне значення, як для науки соціальної роботи, так і для споріднених з нею за об'єктом наукової уваги напрямів наукової думки. Монографія призначена для тих, хто цікавиться гендерними питаннями та подоланням гендерної нерівності. Вона також може бути використана для підготовки студентів закладів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота».

Ключові слова: гендер, соціальна робота, гендерні компетентності, клієнти, гендерний аналіз, гендерна рівність.

GENDER ASPECTS OF SOCIAL WORK
(review of the monograph of Alla Yaroshenko, Tetyana Semigina
«Gender competence in social work»)

Kravchenko Oksana, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Social Pedagogy and Social Work Department, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0002-9732-6546

E-mail: okskravchenko@ukr.net

Voitovska Alla, PhD, Lecturer of the Department of Social Pedagogy and Social Work, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

ORCID 0000-0003-4960-6348

E-mail: alla.voytovskaya@gmail.com

³ Ярошенко А., Семігіна Т. Гендерна компетентність у соціальній роботі: Як інвестувати феміністичні погляди у гендерно трансформаційну практику: монографія. Даллас, США: Primedia e-Launch LLC, 2022. 215 с.

The monograph by A. Yaroshenko and T. Semygina is a relevant scientific study, as it focuses on a complex social phenomenon of modern Ukraine that needs the attention of social workers. In general, the text of the monograph shows that the authors have been researching the issue of gender in social work for quite a long time. Thus, the meaningful filling of sections of scientific novelty really has a fundamental theoretical and practical significance, both for the science of social work and for areas of scientific thought related to it in terms of the object of scientific attention. The monograph consists of an introduction and eight chapters, a list of used sources. Each of the sections is a logically formulated element of the theoretical, organizational-methodical and practical levels of scientific reflection and is a continuation of the next one. The monograph has a clear structure, is distinguished by the integrity and logic of the presentation of scientific material.

The monograph is quite in demand for social work. We consider it expedient to note the value of the monograph. Summarizing what has been said, it should be noted that the monograph of A. Yaroshenko and T. Semygina is a structurally complete study, characterized by the unity of content and, undoubtedly, has scientific theoretical and practical value.

The monograph is intended for those interested in gender issues and overcoming gender inequality. It can also be used for the training of students of higher education institutions who study in the specialty «Social Work».

Key words: *gender, social work, gender competences, clients, gender analysis, gender equality.*

Інтеграція до європейського співтовариства потребує істотної перебудови усіх соціальних інституцій та процесів на нових демократичних принципах без будь-якої форми дискримінації, зокрема за ознакою статі. Держави – члени Ради Європи проголосили одним з основних засобів демократизації суспільства політику гендерної рівності на всіх рівнях як системну стратегію створення рівних прав та можливостей для жінок і чоловіків, досягнення гендерної рівності, подолання дискримінації за ознакою статі в усіх сферах життєдіяльності суспільства (Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки). У контексті європейського спрямування розвитку українського суспільства особливої значущості набуває впровадження у сферу освіти принципу гендерної рівності.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) декларує, що Держави-сторони вживають усіх відповідних заходів для того, щоб ліквідувати дискримінацію щодо жінок, з тим щоб забезпечити їм рівні права з чоловіками, зокрема в галузі освіти.

Забезпечення гендерної рівності, розширення прав і можливостей усіх жінок та дівчат також визначається як одна з Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року.

Ухвалені нормативно-правові акти сприяли створенню нормативного підґрунтя для розв'язання проблеми гендерної дискримінації в українському суспільстві. Проте у сфері освіти залишаються нерозв'язаними проблеми гендерної рівності та дискримінації, гендерної асиметрії у змісті освіти, організації педагогічного процесу, управлінні.

На нашу думку, монографія А. Ярошенко та Т. Семигіної є актуальним науковим дослідженням, оскільки в її фокусі перебуває складне соціальне явище сучасної України, яке потребує уваги соціальних працівників.

Наразі у практиці фахової соціальної роботи представлені різні підходи, які формують гендерно чутливі чи гендерно сліпі послуги, визначають, у який спосіб соціальні працівники мають протидіяти дискримінації за гендерною ознакою та реагувати на структурні нерівності. Водночас сучасна концептуалізація соціальної роботи як фахової діяльності є за своєю суттю профеміністчною, орієнтованою на протидію дискримінації за ознакою статі, зокрема дискримінації жінок.

Антидискримінаційна діяльність в соціальній роботі передбачає, зокрема, вплив на освіту як на один із найважливіших соціальних інститутів, який виконує функції передачі та поширення знань, умінь, цінностей, ідеалів і норм від одного покоління до іншого, спроможний закласти теоретичні та практичні засади для гендерної компетентності.

Для України питання гендерної компетентності видаються вкрай актуальними. Ситуація із забезпеченням гендерної рівності вимагає радикальних змін щодо гарантування рівних можливостей представників і обох статей у різних сферах суспільного життя та законодавчого закріплення і правового втілення гендерних правозахисних механізмів, розробки стратегії гендерної політики та її реалізації в Україні за допомогою гендерно трансформаційної практики.

Гендерна тематика за останні роки набуває дедалі більшої актуальності у наукових розробках із соціальної роботи та освіти. Жорсткі стандарти традиційної культури щодо статевого виховання, які проводяться суспільством через заклади освіти, видаються анахронізмом і стають об'єктивною перешкодою для гендерної компетентності у соціальній роботі.

Отже, монографія А. Ярошенко та Т. Семигіної є досить затребуваною для соціальної роботи.

Соціальна робота як практична сфера діяльності заснована на цінностях соціальної справедливості, підтримки й поваги до різноманітності. Міжнародні професійні організації заявляють, що в центрі їхньої роботи перебуває прихильність до дотримання прав людини і повага до людської гідності. Визнаючи реальність соціальних обмежень та несправедливості, соціальна робота базується на оптимістичному погляді щодо людського потенціалу.

В цілому текст монографії свідчить про те, що авторки уже досить тривалий час досліджують питання гендеру в соціальній роботі. Таким чином, змістовне наповнення розділів наукової новизни справді має фундаментальне теоретичне та практичне значення, як для науки соціальної роботи, так і для споріднених з нею за об'єктом наукової уваги напрямів наукової думки.

Монографія складається із вступу та восьми розділів, списку використаних джерел. Кожен із розділів є логічно сформульованим елементом теоретичного, організаційно-методичного і практичного рівнів наукової рефлексії і є продовженням наступного. Монографія має чітку структуру, відзначається цілісністю та логічністю викладу наукового матеріалу.

У першому розділі монографії «Гендерно чутлива та феміністична соціальна робота» виокремлено п'ять основних атрибутів феміністичної соціальної роботи: етику соціальної роботи, жіночий рух, феміністичні теорії, гендерний аналіз, «жіночі» питання. З'ясовано, що у сучасній соціальній роботі співіснують консервативні та трансформаційні погляди на гендерні питання; феміністична соціальна робота є сучасною концепцією соціальної роботи, яка відповідає антидискримінаційній парадигмі, відображеній у міжнародних фахових стандартах соціальної роботи, і заснована на трансформаційній моделі. Впровадження гендерної перспективи у практику соціальної роботи відбувається через гендерну інтеграцію і гендерний мейнстрімінг. Зазначено, що соціальні працівники, які дотримуються феміністичного й гендерно чутливого підходів, кидають виклик патріархальному розподілу ролей у сімейній системі, визнають гендерну різноманітність і варіативність сімейних форм, насажують жінок до активного розв'язання власних проблем, залучають чоловіків як союзників жінок та відкидають ієрархічність у взаємодії з клієнтами.

У другому розділі монографії «Сучасні уявлення про гендерну компетентність» Алла Ярошенко та Тетяна Семигіна крім предметно-інформаційного, мотиваційно-ціннісного, рефлексивного, діяльнісно-операційного компонентів, виокремлюють лідерський компонент – готовність і здатність соціальних працівників виконувати функції ідейних лідерів/-ок у впровадженні принципу гендерної рівності та формуванні прихильності до гендерного рівноправ'я у клієнтів соціальної роботи. Визначено рівні сформованості гендерної компетентності: низький (гендерно сліпий), середній (гендерно погоджувальний), високий (гендерно трансформаційний). Зазначено, що гендерна компетентність є однією з ключових компетентностей соціальних працівників і являє

собою здатність фахівців бути агентами змін у житті клієнтів у напрямку гендерної рівності.

У третьому розділі роботи «Застосування гендерного інструментарію та гендерного аналізу» авторками встановлено, що найбільш поширеним підходом спрямування від гендерно сліпих до перетворювальних програм і політик, які включають усвідомлення й активну участь жінок і чоловіків у заходах із просування егалітарних гендерних орієнтацій. Для оцінки та розвитку гендерної компоненти у програмах втручання дослідники розробили такі ефективні інструменти, як гендерні маркери, гендерні континууми, гендерний аудит. Доведено, що гендерний аналіз є одним із базових складників гендерно чутливої та феміністичної соціальної роботи, під яким розуміють збирання та аналіз даних, дезагрегованих за статтю, з метою виявлення будь-якої відмінності впливу дій на жінок і чоловіків, а також причин і наслідків гендерних ролей і обов'язків. Розглянуто один із різновидів гендерного аналізу – гендерна експертиза навчальної літератури, яка спрямована передовсім на виявлення гендерних стереотипів та прихованого навчального плану. Проаналізовано гендерний аудит заснований на принципах активної участі, метою якого є сприяння самонавчанню організації методів ефективного застосування й оцінювання результатів впровадження комплексного гендерного підходу. Розкрито, що здійснення гендерного аналізу передбачає використання методів кількісного та якісного контент-аналізу відносно змісту текстів, мови, композиційної будови, ілюстрацій, а також з'ясування характеру впливу на уявлення про гендерні відносини.

У четвертому розділі видання «Приклад гендерного аналізу навчальної програми» представлено результати гендерного аналізу української версії програми «Прайд» з використанням контент-аналізу які засвідчили, що зміст програми можна охарактеризувати як гендерно нейтральний або гендерно погоджувальний. Відкрите включене спостереження за роботою тренерів і контентаналіз їхніх висловлювань продемонстрували, що реалізація програми підготовки кандидатів містить ознаки прихованого навчального плану, за якого відбувається просування певних гендерно нечутливих моделей поведінки і переконань, що здатні ускладнити адаптацію родини до нових умов після влаштування дітей. Підкреслено, що у коментарях тренерів були наявні гендерні стереотипи, підтримка неотрадиційної конфігурації сім'ї, судження амбівалентного сексизму стосовно чоловіків і жінок, а також інкорпорування у навчання власного «жіночого» досвіду. Науковиці зясували, що матеріали програми лише частково враховують недискримінаційний підхід – гендерні відмінності у програмі враховуються, але навчання не спрямоване на формування необхідних знань і навичок задля інтеграції принципів гендерної рівності в родини. Тому зміст програми потребує критичного переосмислення крізь «гендерні лінзи» і доопрацювання задля поширення егалітарної моделі сім'ї.

У п'ятому розділі монографії «Підходи до формування гендерної компетентності соціальних працівників» авторки зясували, що процес формування гендерної компетентності фахівців – це цілеспрямована діяльність із засвоєння гендерних знань, умінь і моделей поведінки, в результаті якої людина демонструє компетентність у ситуаціях із вираженою гендерною складовою. Підкреслено, що формування гендерної компетентності відбувається як шляхом навчання, коучингу, наставництва, так і шляхом рефлексії власної практики соціальної роботи. Також процес формування гендерної компетентності включає три етапи: формування системи гендерних знань, умінь аналізувати явища та ситуації гендерної нерівності, відпрацювання навичок гендерно компетентної поведінки з використанням інтерактивних методів навчання. Важливо щоб студенти спеціальності «Соціальна робота» опанували практичні та дослідницькі компетентності, які дадуть їм змогу протистояти гендерній нерівності.

У шостому розділі видання «Розроблення тренінгової програми з формування гендерної компетентності» дослідниці під час побудови концептуальної моделі програми

спиралися на теорію андрагогіки, концепцію компетентнісного підходу, рамки гендерно чутливої та феміністичної соціальної роботи. Зазначено, що власний досвід гендерної соціалізації фахівців може вплинути на характер послуг. Так, соціальні працівниці, які стикнулися з проблемою домашнього насильства, можуть займати позицію «рятувальниць», замість того, щоб наснажувати клієнтів. Зміна такої позиції потребує серйозного рефлексивного опрацювання фахівцями власних психологічних проблем. З метою активізації навчальної діяльності авторками запропоновано застосування методу кейс-стаді разом із семикроковою круговою моделлю аналізу випадку. Вважаємо за доцільне підкреслити, що програма містить міждисциплінарні зв'язки, інтерактивні методи навчання, посттренинговий супровід у вигляді супервізій.

У сьомому розділі «Апробація тренінгової програми з формування гендерної компетентності» описано результати апробації тренінгової програми «УСПІХ» які засвідчили, що розвиток інтересу до гендерних питань і процес формування гендерної компетентності соціальних працівників пов'язані з підвищенням рівня знань, набуттям ними практичних навичок використання гендерного інструментарію, розвитком гендерної рефлексії, засвоєнням ідеї гендерної рівності як цінності, здатністю розпізнавати сексизм і гендерні стереотипи, супервізійною підтримкою гендерно чутливої практики. Висвітлено важливу умовою формування трансформаційного рівня гендерної компетентності фахівців – впровадження довготривалої програми, яка надасть їм можливість розвинути прихильність до ідей гендерної рівності, змінити поведінкові практики, оскаржити власні гендерні дискримінаційні припущення і засвоїти егалітарні цінності.

У восьмому розділі монографії «Формування гендерної компетентності: дискусійні питання» схарактеризовано перспективи трансформації підходів до формування гендерної компетентності соціальних працівників в Україні які включають опертя на принципи феміністичної та критичної педагогіки, поєднання феміністичних рамок з іншими підходами, використання міждисциплінарних зв'язків, неформальної освіти.

Вважаємо за доцільне відзначити цінність монографії. Підсумовуючи сказане, слід відзначити, що монографія Ярошенко А. та Семигіної Т. є структурно завершеним дослідженням, що характеризується єдністю змісту й, безперечно, має науковотеоретичну та практичну цінність.

Монографія призначена для тих, хто цікавиться гендерними питаннями та подоланням гендерної нерівності. Вона також може бути використана для підготовки студентів закладів вищої освіти, які навчаються за спеціальністю «Соціальна робота».